

Csernusné Ortutay Katalin³

A francia nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvek

Bevezetés

A tanulmány címe már önmagában is ellentmondást rejt, mivel bárki megkérdézhetné: milyen kisebbségekről van egyáltalán szó, vannak-e egyáltalán kisebbségek Franciaországban?

Mivel Franciaország Európa egyik legkorábban centralizálódott nemzetállama, ebből következően vele kapcsolatban kisebbségekről beszélni még ma is elég kényes dolog. A hivatalos francia politika nem is használja a kisebbség kifejezést, e helyett etnikumokról, etnikai csoportokról beszél, amikor a területén élő, identitásukat mai napig őrző, regionális nyelvet beszélő közösségekről van szó.

Egészen az 1960-as évek második feléig a francia kormány képviselői azt állították, hogy nemzetiségek náluk nincsenek, tehát nemzetiségi, kisebbségi probléma Franciaországban nem is létezik. A két világháború között a Népszövetség egyik ülésén – amikor az európai kisebbségi problémákról esett szó – a francia küldött kijelentette, hogy hazája azért nem írta alá az ún. kisebbségvédelmi szerződéseket, mert nincsenek kisebbségei.

Az Alkotmány 2. cikke kimondja, hogy Franciaország egy és oszthatatlan Köztársaság, amelynek alapját egy homogén nemzet képezi, és a Köztársaság nyelve a francia. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy minden nyelv életében, tehát a francia nyelv életében is működnek elkülönítő és egységesítő erők, amelyek nyelvjárást, regionális nyelveket hoznak létre, illetve a kiegyenlítődés irányába hatnak.

A francia nyelv történetében – különösen az V. és XII. század között – erősebben hatottak az elkülönítő erők, ezért a középkori Franciaországra a nyelvjárást sokszínűség volt a jellemző.

Ezek kialakulásában szerepet játszott Gallia területének szakaszos, időben elhúzódó romanizálása, a keletről érkező germán törzsekkel való érint-

---

³ Veszprémi Egyetem

kezés, a kezdetleges műveltség, a hűbéri széttagoaltság, háborúk, járványok, természeti akadályok (hegységek, mocsarak stb.).

A fenti okok hatására alakult ki az a nyelvileg sokszínű Franciaország, amelyben a latin eredetű nyelvek mellett germán, kelta, sőt a nem indoeurópai eredetű baszk is megtalálható.⁴

Valójában nincs még egy olyan ország Európában, amely nyelvileg ilyen változatos képet mutatna, mégis az a kép él a köztudatban, hogy Franciaország egységes, homogén nemzetállam, ahol legfeljebb bevándorlókról lehet szó, ha két- vagy többnyelvűségről, netalán kisebbségekről beszélünk. S ez a közkeletű nézet nemcsak ránk, közép-európaiakra jellemző, hanem ezt a franciák egy része is így gondolja.

Pedig nem kis területről van szó, ha egy-egy regionális nyelv hatósugarát nézzük, és ha az egyes nyelvek beszélőinek számát tekintjük, milliókról kell beszélnünk.

Íme tájékoztatásul néhány adat a kisebbségek francia népességen belüli számarányára vonatkozóan. Az adatok az 1991-es év statisztikájából származnak.⁵

Franciaország összlakossága	56.652.000
Francia	53.055.400
Külföldi	3.596.600
Német	1.260.000 ebből 1.160.000 Elzászban
Baszk	80.000
Breton	550.000
Katalán	200.000
Korzikai	162.500
Flamand	100.000
Okszitán	1.500.000

⁴ Bárdosi Vilmos–Karakai Imre: A francia nyelv lexikona, Corvina, Budapest, 1996, 103-104. old.

⁵ Martina Boden, *Nationalitäten, Minderheiten und ethnische Konflikte in Europa*, Olzog Verlag, München, 1993, 95. old.

Miért él mégis ez a hamis kép sokakban, mi lett a sorsa a regionális nyelveknek ebben a hatalmas országban, és milyen tényezők befolyásolták ezen nyelvek fennmaradását avagy eltűnését?

Egy adott ország nyelvpolitikája nyelvtörvényeiben, nyelvre vonatkozó rendeleteiben kiválóan tetten érhető, így megkísérlem ezeket röviden bemutatni a kisebbségi nyelvek nézőpontjából.

I. A középkori Franciaország nyelvpolitikája

Vissza kell nyúlnom a középkorba, a valóban soknyelvű Franciaországba, ahol a latin nyelv, mint *lingua franca*, a mindennapi élet hivatalos területét, a kultúrát, a művészeteket, a jogot, a vallást egyértelműen uralta, de ahol a nép különböző nyelveken beszélt, és természetesen nem tudott latinul.

Olyannyira nem, hogy XII. Lajos 1510 júniusában hozott egy rendeletet, amely így szólt:

„Elrendeljük, hogy ezentúl minden büntető eljárás és vizsgálat, bármilyen formában is történjen, a vidék népének nyelvén íródjon (...), mivel egyébként semmilyen hatásuk és érvényük nem lesz.”

Pontosan huszonkilenc évvel később, 1539. augusztus 15-én, I. Ferenc végrehajtotta a francia nyelv történetében az első nagyhatású nyelvpolitikai tettet: kiadta a Villers-Cotterêts-i rendeletet (*Ordonnance de Villers-Cotterêts*). A rendelet arról a helységről kapta nevét, ahol I. Ferenc kihirdette. Természetesen nem a király maga fogalmazta meg 192 cikkelyből álló rendeletét, hanem kancellárja, Guillaume Poyet, aki formába öntötte uralkodója akaratát.

I. Ferenc valójában egyházi reformot akart végrehajtani, az egyházi regisztráció, a matrikulák vezetése meglehetősen pontatlan és zavaros volt ebben az időben, a keresztelesek, esküvők és temetések helyét és idejét nem, vagy nagyon pontatlanul jegyezték fel, méghozzá egy zavaros, „maka-róni” latin nyelven. Mivel a nép nem értett latinul, ezeket a feljegyzéseket, a különböző rá vonatkozó fontos iratokat sem értette. A király rendet akart tenni, és úgy döntött, hogy a latin nyelvet felváltja a franciával.

1539. augusztus 15-e fordulópontot jelentett a francia nyelv presztízse szempontjából. A rendelet 111. cikke ugyanis kimondja:

„És mivel hasonló dolgok (félreértések) gyakran előfordultak a rendeletekben lévő latin szavak értelmezését illetően, azt akarjuk, hogy ezentúl minden, a legfelső vagy alsóbbrendű bíróságoktól származó rendelet vagy eljárás, legyen az jegyzék, vizsgálati irat, szerződés, megbízólevél, jogi ügylet és érte-

sítés, vagy ami ezekkel összefügg, az érdekelt feleknek francia anyanyelven és ne másképpen hangozzék el, írássék le és szolgáltatassék ki.”⁶

A rendelet célja világos, a humanizmus és a reformáció korában vagyunk, amikor Európa fellázad a latin mindenhatósága ellen, Itália a toszkán nyelv presztíziséért harcol a latinnal szemben, tehát a francia szándék nem példanélküli.

De ki beszél Franciaországban franciául? Hiába születnek a rendeletek, törvények, egyházi matrikulák ezentúl franciául, ha az okszitánok, bretonok, elzásziak stb. továbbra sem értik őket. Az előző rendeletekben még szerepeltek a regionális nyelvek, ebben kizárólag a franciáról, a király nyelvéről van szó. Hiába tiltakoztak a regionális parlamentek, süket fülekre találtak.

A francia lett fokozatosan az adminisztráció, a jog és a mindennapok nyelve - a nemzeti monarchia megszilárdult. A XVII. század folyamán a francia nyelv behatol az iskolákba is, kezdi visszaszorítani az első helyről a latint. Talán Colbert (1669-1683) értette meg a legvilágosabban, hogy a francia nyelv elterjesztése az iskolákban és az iskolán keresztül a királyság egyesítését szolgálja. Ő volt egyébként az első, aki francia anyanyelvű tanárokat küldött a különböző régiókba. Azonban le kell szögeznünk, hogy az *ancien régime* feudális, arisztokrata társadalma nem tett komoly erőfeszítéseket, hogy a néptömegek körében elterjessze a francia nyelvet. A központi hatalom helyi képviselői és a régiók lakossága között a kétnyelvű helyi előkelők közvetítettek. A nép nagy része írástudatlan volt, sok helyütt maguk a tanítók sem tudtak az ország nyelvén, franciául, a tanítás saját regionális nyelvükön folyt. A vallási élet fellendülése a helyi nyelvek valóságos reneszánszát eredményezte, Bretagne-ban a papok bretonul prédikáltak s a Bibliát, amely az egyetlen könyv volt a háztartásokban, lefordították breton nyelvre.

A francia nyelv térhódítása azonban tovább folytatódott, bár a vidék lakossága a mindennapi életben, otthon, a piacokon, az utcán továbbra is saját nyelvét beszélte, a regionális nyelvek teljes háttérbe szorítása nem sikerült. A következő nagy jelentőségű nyelvpolitikai fordulópontra a regionális nyelvek szempontjából a Francia Forradalom idején érkezett el.

II. A forradalom és a regionális nyelvek

A forradalom döntő változást hozott a regionális nyelvek életében. A király nyelve, a francia, a forradalom, a szabadság, az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, azaz a Köztársaság nyelvévé vált. A demokratikus és republiká-

---

⁶ Uo. 423. old

nus elvek köré szerveződő nemzet a haza új fogalmát alkotta meg, az új eszméknek új szavak és kifejezések kellettek. A forradalmi láng Párizsból indult, de végigsöpört egész Franciaországon, és vajon mi lett volna belőle a vidék lelkes hazafiai nélkül, akik a Marseillaise-t énekelve meneteltek a főváros felé?

A Nemzetgyűlésben már a kezdetek kezdetén is nagy vita folyt a képviselők között az „egy és oszthatatlan” Köztársaság nyelvéről, a regionális nyelvek tiszteletben tartásáról.

A forradalom kitörése után kardinális kérdés volt az új eszmék elterjesztése az egész országban. A forradalom vezetői már a jakobinus diktatúra előtt törekedtek a forradalmi gondolatok megismertetésére az egész országban. A forradalom nyelvpolitikája kezdetben inkább liberális és toleráns volt, az Alkotmányozó Nemzetgyűlés, a Konvent 1790 júniusában elrendelte a dekrétumok lefordítását minden regionális nyelvre. Csakhogy, a forradalomnak nem volt elég képzett fordítója, s a kevés szakembernek is óriási problémákat okozott az irodalmi francia nyelven kiadott törvények lefordítása a regionális nyelvekre, mivel ezekből hiányoztak a modern élet legfontosabb kifejezései. Arról nem is beszélve, hogy a tisztviselők nyíltan vagy titokban igyekeztek szabotálni ezt a munkát. Így aztán hamarosan más szelek kezdtek fújni. Már 1791-ben megindult az első támadás, amely az alsófokú oktatást célozta meg.

Talleyrand polgártárs jelentésében már ez állt:

„Az általános iskolák véget fognak vetni e különös egyenlőtlenségnek: az Alkotmány és a törvények nyelvét fogják azokban mindenkinek tanítani, a feudalizmus utolsó maradványait képező romlott dialektusok tömege pedig eltűnésre ítéltetik: így kívánja ezt a dolgok kényszerítő ereje.”⁷

A helyzet a forradalom külső és belső fenyegetettségével egyre súlyosabbá vált, a jakobinusok módosították nyelvpolitikájukat, már nem azon volt a hangsúly, hogy a dekrétumokat mindenki saját nyelvén olvassa, hanem hogy mindenki tudjon a forradalom nyelvén. Több forrás tesz említést olyan esetekről, amikor a vidékre küldött jakobinus megbízottak jelentéseikben panaszkodnak: nem ismerik a helyi nyelvet, nem értik a nép szokásait, ezért nem tudnak megfelelő hatékonysággal dolgozni. A dialektusok szempontjából a döntő csapást a Vendée-felkelés jelentette 1793-ban, hiszen a royalisták felkelése, a támadás a jakobinus uralom ellen, éppen Bretagne-ból indult, ahol a breton nagyon is élő nyelv volt még. Ezután Párizs egyenlőségjelet tett a dialektust beszélők és az ellenforradalmárok közé, azaz a forradalom ellen-

---

⁷ Uo. 109.old.

ségei regionális nyelven beszélnek. A jakobinusok álláspontját a legvilágosabban Barère fejtette ki. A Konventben hosszú beszédben foglalta össze, miért van szükség arra, hogy a franciaországi népek nyelvei eltűnjenek és kizárólag franciául beszéljen mindenki. A francia Európa legszebb nyelve, ezen a nyelven születtek meg először a világon az emberi és polgári jogok, ezen a nyelven terjedtek el a szabadság gondolatai - de még mindig nem az egész nép nyelve. Franciaországban több nemzet él egy nemzetben belül, s az egyes nyelvek társadalmi korlátokat jelentenek a népek között. A közoktatás legfontosabb feladata tehát, hogy megtanítsa franciául az embereket. A tudatlanság ugyanis az ellenforradalom melegágya.

Barère így érvelt a Nemzetgyűlésben:

„A föderalizmus és a babona bretonul beszél, az emigráció és a köztársaság elleni gyűlölet németül, az ellenforradalom olaszul és a fanatizmus baszkul.”

Majd hozzátette:

„Semmisítsük meg a tévedésnek és ártalomnak ezen eszközeit.(...) Egy szabad nép nyelve egy és ugyanaz mindenki számára.”⁸

Közvetlenül ezután határozta el a Közjóléti Bizottság, hogy francia anyanyelvű tanítókat küldenek tíz napon belül minden Barère által megnevezett regionális nyelvet beszélő megyébe, azaz a bretonul, baszkul, elzásziul (németül), okszitánul és korzikaiul (olaszul) beszélő régiókba. A tanároknak még az is feladatuk volt, hogy a helyi nyelvre szóban lefordítsák a Köztársaság törvényeit. Persze, ezt a határozatot nem tudták végrehajtani, mivel ehhez sem elegendő ember, sem elegendő pénz nem állt rendelkezésre.

Eközben már negyedik éve végezte felmérését Grégoire abbé, Blois püspöke, aki 1790 augusztusában óriási munkába kezdett, az egész országra kiterjedő kérdőíves felmérést folytatott a franciaországi dialektusokról (patois). Munkájának eredményét 1794. június 16-án ismertette a Konvent előtt. A jelentés a következő sokatmondó címet viselte: *„Jelentés a nyelvjárássok megsemmisítésének szükségességéről és eszközeiről, valamint a francia nyelvhasználat egyetemessé tételéről”*.

A jelentés pontos láttelel a kor nyelvi sokszínűségéről, amelyet meg kell szüntetni, mert az egyetlen fennmaradásra méltó nyelv a francia. A helyzet súlyos és sürgető, mivel az akkor mintegy 25 milliós francia népességből legalább 6 millió, főleg vidéken élő „polgár” egyáltalán nem beszélt franciául. A dialektusok szegényesek, a fordításnak ellenállnak, hátráltatják a forradalom

---

⁸ Hagége, Claude: *Le français, histoire d'un combat*. Éditions Michel Hagége, Paris, 1996, 83.old.

helyi tisztségviselőinek munkáját. A mezőgazdaság fejlődését is lehetetlenné teszik, hiszen a gazdák egymást sem értik. *Grégoire abbé* hosszasan fejtegeti a nyelvjárások használatának hátrányait és végső következtetésként ezt mondja:

„Mindabból, amit eddig elmondtunk, az következik, hogy az előítéletek kiirtásához, mindenféle igazság, tehetség, erény fejlődésének elősegítéséhez és ahhoz, hogy minden polgár egyé válhasson a nemzet nagy tömegében, s a politikai mechanizmus egyszerűbbé, a politikai gépezet működése könnyebbé váljon, mindenkinek egy és ugyanazon nyelven kell beszélnie.”⁹

A jelentés következményeként újabb dekrétumokban erősítették meg a francia nyelv használatát, a dialektust használó tisztviselőket például 6 havi börtönre ítélték az 1794 júliusában hozott törvények értelmében.

III. A polgári Franciaország és a regionális nyelvek

A Forradalmat követően, a polgári Franciaországban a nemzetiségeknek, még ha lett volna nemzeti-nemzetiségi tudattal áthatott vezető rétegük, akkor is óriási nehézségekkel kellett volna megküzdeniük. Az ipari fejlődés olvasztókemencéjében a francia városokba ármaló breton, baszk, katalán, oksitán parasztfiatalok a természetes asszimiláció révén beolvadtak a francia nemzetbe, nyelvükben, szokásaikban elfranciásodtak. Ezt a természetes asszimilációt támogatta a nacionalista propaganda is. A modern polgári nacionalizmus nagyobb tömegeket először a nemzetiségek beolvasztását igen hatékonyan elősegítő szervezetben, a hadseregben tudott magának megnyerni.

Ami a közoktatást illeti, a polgári Franciaországban az iskolai tankönyvek francia nyelvűek voltak, és a hatóságok mindent elkövettek, hogy az országban élő nemzetiségeket mihamarabb nyelvükben is elfranciásítsák. A regionális nyelvek gyakorlatilag nem sokat fejlődtek az eltelt időszak alatt. Sajnos, a regionális nyelvet beszélők vezető rétegei elvándoroltak, a nagyobb városokba, a fővárosba mentek és elszakadtak nyelvüktől, régiójuk kultúrájától és hagyományaitól.

Bretagne-ban a XIX. század közepére megszűnt az analfabétizmus, de ez egyben a breton nyelv visszaszorulásával járt együtt, mivel az oktatás nyelve kizárólag a francia volt. Jellemző a korra, hogy az iskolában a gyerekek még a szünetben is csak franciául beszélhettek, a dialektust használó megalázó büntetésben részesült, ez volt a *plaque* vagy *symbole*. Ennek lényege az volt, hogy amelyik gyerek megszólalt az anyanyelvén, és nem franciául be-

---

⁹ Rapport de Grégoire, [http:// www.bzh.com/grégoire.html](http://www.bzh.com/grégoire.html)

szélt, facipőt akasztottak a nyakába, vagy egy kis kavicsot, botot adtak neki, amitől csak úgy szabadulhatott meg, ha egyik társa is elszólta magát. Ekkor a tárgy ahhoz került át. A tanítási nap végén annak a diáknak, akinél a tárgy volt, általában valamilyen takarítási feladatot kellett elvégeznie.

Bretagne-ban a köztereken feliratok hirdették: „*Földre köpni és bretonul beszélni tilos!*”

Mivel a szülők egyértelműen látták, hogy szoros kapcsolat van a társadalmi felemelkedés és a regionális nyelvtől való megszabadulás között, gyakorlatilag a tanítók pártján álltak.

Azért akadtak ebben a korban is olyanok, akik felismerték, hogy a regionális nyelvek pusztulása egy közös nemzeti örökség elszegényedését is jelenti, és megpróbálták valamit tenni ez ellen. Közéjük tartozott egy bizonyos *Charles de Gaulle* is, a tábornok-elnök nagybátyja. Ő és néhány jó szándékú francia nyelvész kidolgozott egy tervezetet a regionális nyelvek megmentéséért.

A nyelvészek tervezete hat regionális nyelvvel foglalkozott (a *langue d'oïl* különféle nyelvjárásait nem tekintették önálló nyelveknek), a provanszál, a baszk, a breton, a flamand, az elzászi és a korzikai nyelvekkel. Indítványozták, hogy az alapfokú oktatásban a helyi nyelveket a tanítók használhassák a francia nyelv oktatásához, valamint javasolták, hogy adjanak ki tankönyveket is a felsorolt nyelveken és tegyék lehetővé a tanulók számára, hogy megtanulhassanak írni-olvasni és helyesen beszélni az anyanyelvükön. A középfokú intézményekben (*lycée, collège*) tanítsák ezeket a nyelveket és érettségi tárgyak is legyenek. Az egyetemeken tanszékek felállítását szorgalmazták, ahol a nemzetiségek irodalmát, történelmét, nyelvét kutatják és oktatják.

De Gaulle-ék javaslatát az illetékesek válasza sem méltatták.

A XIX. századból egy jelentős nyelvpolitikai intézkedés emelkedik ki, s ez *Jules Ferry* nevéhez fűződik, aki 1880 és 1886 között bevezette az ingyenes, kötelező és világi oktatást. Az esélyegyenlőség eszméjét szem előtt tartva, mindenütt egységes tantervek, programok létrehozására került sor, egy közös nyelven, amely természetesen a francia volt.

IV. A XX. század és a regionális nyelvek

A huszadik század elején az első világháború mért jelentős csapást a nyelvjárásokra. A háború elején az újoncokat egy területről behívott katonákból álló ezredekbe szervezték, ahol egymás között dialektusban beszélhettek. A háború vége felé ezeket az ezredekét átcsoportosították, és a katonák kü-

lönböző ezredекbe kerültek, így kénytelenek voltak egymás között franciául beszélni, és szép lassan elszoktak saját anyanyelvük használatától.

Jellemző a nagyságrendre, hogy az első világháborúban például 240 000 breton halt meg, kétszer annyi, mint a Franciaország más nagy történelmi vidékeiről besorozottak közül. Kezdetben a sorozó plakátokat bretonul is kinyomtatták, ám a háború során a francia hadsereg egyes tisztjei és hadbírószámai többször is elfeledkeztek arról, hogy nem minden breton tud franciául, és több breton katonát is kivégeztek, akiknek legfőbb bűnük az volt, hogy nem értették a francia vezényszavakat.

A második világháború alatt, 1941-ben a breton nyelv és történelem tantárgy lett, a rádióban breton nyelvű adások hangzottak el, létrehozták a Kelta Intézetet. Ugyanakkor sajnos a második világháború különösen szomorú és ellentmondásos időszak volt Bretagne számára. Breton szakadárök egy csoportja a németekkel kollaborált, annak reményében, hogy Németország majd segíti autonómiájukat. A helyzet vésszesen emlékeztetett a Francia Forradalom alatti időszakra, amikor a bretonokat ellenforradalmároknak kiáltották ki, és a jakobinus diktatúra vésszesen megtorolta Bretagne ellenállását. A bretonok nagy többsége egyáltalán nem volt kollaboráns, de a franciák megtorlásul közel ezer embert végeztek ki, és ezeket vetettek börtönbe. A francia kormány és Bretagne viszonya a háború után nagyon feszült volt, a bretonok továbbra sem adták fel a nyelvükért, önállóságukért folytatott harcot, és a terrorcselekményektől sem riadtak vissza.

Ugyanakkor a második világháború után újjáéledtek a különböző nemzetiségi mozgalmak is. Bretagne-ban már a XIX. század végén, 1898-ban megalakult a Breton Regionális Unió (*Union Régionaliste Bretonne - URB*), amely egy kicsiny, művelt értelmiségi csoport szervezete volt, akik nagy érdeklődéssel fordultak a breton múlt, nyelv és kultúra felé. Az URB képviselői folyamatosan követelték a francia kormánytól a breton nyelv tanításának lehetővé tételét. Ez a mozgalom más egyéb szervezetekkel együtt, kitartóan küzd a breton nyelv és kultúra felemelkedésért.

Bretagne mellett a másik régió, amelynek sorsa, nemcsak népének, hanem nyelvének, kultúrájának sorsa is a legellentmondásosabb és sajnos legvéresebb is, Elzász. Elzász-Lotharingia történelmének viharairól nem lehet egy ilyen rövid tanulmány keretén belül írni, csak utalni szeretnék az itteni helyzetre. Az elzászi nyelv, amely gyakorlatilag egy német dialektus, az alemann egyik változata, az itt lakók anyanyelve, de – és ez a különös a dologban – nem nemzeti identitásuk meghatározója. A helyzet teljesen különböző a bretonokétól, ahol nyelv és nemzettudat egy és ugyanaz. Az elzásziak ugyanis csak nyelvükben „németek”, lelkükben egy sajátos, külön népcsoportnak tartották magukat. Nem alakult ki bennük a német nemzeti tudat, és éppen a

kíméletlen náci elnémetesítő politika erősítette meg bennük francia nemzet-tudatukat. Ez a furcsa kettősség lett e nép tragikus sorsának okozója is, hiszen a németeknek sosem voltak eléggé németek, a franciáknak pedig nem voltak elég franciák. Francia identitásukat hangsúlyozandó, a második világháború után a francia nyelv tanulása fellendült, mivel hatékony módja volt a francia nemzeti érzés, a Franciaország iránti lojalitás kimutatásának. Ezzel párhuzamosan természetesen csökkent az elzászi nyelv presztízse, és előbb kétnyelvűvé, majd egyre inkább francia egynyelvűvé vált ez a régió. Napjainkban erőteljes kétnyelvűvé válás zajlik ismét, az elzászi nyelv presztízse újra megnőtt.

A regionális nyelvek helyzete a második világháború után mindenképpen valamiféle rendezésre szorult. Bár az asszimilációs folyamat felgyorsult, és legalábbis a kétnyelvűség volt a meghatározó ezekben a régiókban, a regionális mozgalmak képviselői továbbra is megoldást sürgettek. Párizs nem tudott többé kitérni e problémák elől, lépnie kellett.

Ami a jogi háttérrel illeti, a várva várt törvény 1951. január 11-én született meg, egy *Deixonne* nevezetű szocialista képviselő javaslatára, ezért viseli a törvény az ő nevét. A képviselő szerint a nemzeti összetartó erő már elég nagy ahhoz, hogy Franciaország megengedhessen magának egy ilyen mértékű decentralizációt.

A törvényjavaslat lehetővé teszi a regionális nyelvek használatát az oktatás során, heti egy óra fakultatív nyelvóra megtartását az elemi iskolákban. A tanárképző főiskolákon fakultatív kurzusokat vehetnek fel azok a tanárjelöltek, akik valamely regionális nyelvet beszélő körzetben kívánnak dolgozni. De a gimnáziumokban is lehet ezeket a nyelveket tanulni, sőt fakultatív érettségi vizsgatárgy is lehet egy regionális nyelv ismerete. Az egyetemeken ilyen jellegű tanszékek is alakulhatnak. Az érintett nyelvek: a breton, baszk, katalán és okszitán.

3. cikk:

„Minden ezt kérő tanító számára megengedhető, hogy heti egy órában a helyi nyelv olvasásának és írásának alapvető szabályait oktassa és ennek megfelelően kiválasztott irodalmi műveket tanítson. Ez az oktatás fakultatív a tanulók számára.”¹⁰

Ez a törvény, bár a XX. század francia nyelvpolitikájában nagy jelentőségűnek mondható, nem hozott látványos áttörést a regionális nyelvek számára.

---

¹⁰ <http://www.culture.gouv.../lang-reg/lang-reg4.htm>

Ebben minden valószínűség szerint nagy szerepe volt a helyi végrehajtó szervezeteknek, iskolaigazgatóknak, akik nem nagyon siettek a törvényt végrehajtani.

Éppen ezért az ún. *Haby-törvény* 1975 júliusában újra megerősítette az előbb említett *Deixonne-törvényt*.

12. cikk:

„A regionális nyelvek és kultúrák oktatása az iskoláztatás teljes időtartama alatt biztosítható.”¹¹

Az 1982-ben kiadott *Savary-körlevél* a regionális nyelvek körét kiegészíti a flamanddal. 1984 januárjában megszületik a *Savary-törvény* a felsőoktatásról, amelyben többek között ez áll:

7. cikk:

„A felsőoktatás feladata a francia nyelv és a regionális nyelvek és kultúrák gazdagításának és fejlődésének elősegítése. Részt vállal a nemzeti és regionális kulturális örökség tanulmányozásában.”¹²

Alain Savary, közoktatási miniszter, egyébként valóban sokat tett a regionális nyelvek és kultúrák oktatásáért. Az általa benyújtott törvény megteremtette az alapját a különböző képzési ciklusok pedagógiai célkitűzéseinek, és három alapelvet is kimondott, amelynek alapján a francia állam részt vesz a regionális nyelvek oktatásában. Ezek a következők:

1. Az állam vállalja a regionális nyelvek és kultúrák oktatásának megszervezését. (Ez először szerepelt hivatalos szövegben.)
2. A regionális nyelvek és kultúrák oktatása a nemzeti közoktatás része.
3. Az oktatás a tanítók és tanulók önkéntességén alapul a közoktatás koherenciájának tiszteletben tartásával.

A *Savary-törvény* a kétnyelvű oktatás alapelvét is rögzíti, azaz a francia- és a nemzetiségi nyelv oktatását, és lehetővé teszi olyan programok kidolgozását, amelyek ezt a fajta kétnyelvűséget fejlesztik.

A regionális nyelvek és kultúrák terjesztésének kiemelkedő eszközei napjainkban a médiák. Ezért nagy jelentőségűek az 1987-től kezdődően folyamatosan születő, illetve módosított francia médiatörvények, amelyekben a

---

¹¹ <http://www.culture.gouv.../lang-reg/lang-reg6.htm>

¹² Uo.

regionális nyelvek szerepéről is szó esik. A *Radio France* állomás feladatai közé tartozik például annak ellenőrzése is, hogy a helyi rádióállomások elősegítik-e a regionális nyelvek megjelenését a médiában. (1987. nov. 3. 3. és 6. cikkek)

A *France 3* televíziós társaságra is hasonló rendelkezés vonatkozik. (1984. szept. 16. 16. cikk)

V. Napjaink francia nyelvpolitikája

A kilencvenes évek európai nyelvpolitikájának mérföldköve az Európa Tanács által 1992. november 5-én kiadott Karta, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája.

A Karta gyakorlatilag az élet minden területén széleskörű használati jogot biztosít a regionális vagy kisebbségi nyelveknek az oktatástól az igazságszolgáltatáson át a médiáig és mindenféle kulturális tevékenységig.

A Karta megszületése óta folyik a vita az egyes európai államokban arról, hogy melyik rendelkezés mely pontjait vagy bekezdését írják alá, melyeket pedig ne.

Több évi hallgatás után megtört a jég Franciaországban is, a szocialista kormány lépni akart, és komolyan fontolóra vette az aláírást. A pozitív irányú elmozdulás első jele az ún. Poignant-jelentés volt. *Bernard Poignant*, Quimper (*Bretagne*) polgármestere, Lionel Jospin miniszterelnök felkérésére 1998. július 1-ével elkészített egy huszonötoldalas jelentést a regionális nyelvek és kultúrák helyzetéről. Ebben igen részletesen áttekinti a nyelvekre vonatkozó eddigi törvényeket és rendelkezéseket, a regionális nyelvek oktatásának helyzetét.

A regionális nyelvek és kultúrák oktatása három iskolahálózat keretén belül folyik ma Franciaországban:

1. Az állami közoktatás keretén belül
2. A magániskolákban
3. A kulturális egyesületek keretén belül szerveződő magániskolahálózatban

Az óvodákban és általános iskolákban két formában történhet a regionális nyelv oktatása: bevezető nyelvvóra és kéttannyelvű oktatás keretében. A kéttannyelvű oktatás a szülők kérésére szervezhető meg és akkor, ha van olyan önkéntes tanító, aki megfelelő képzettséggel rendelkezik az oktatás biztosításához. Az általános iskola felső tagozatán (*collège*) szintén több variáció létezik, heti egy órától a kétnyelvű oktatásig. A gimnáziumokban választ-

ható tárgy a regionális nyelv és választható érettségi tárgyként is. Poignant megállapítja, hogy a törvényadta lehetőségekkel nem mindenütt élnek, és vannak olyan régiók, ahol egyáltalán nem kínálnak az oktatási intézmények regionális nyelvoktatást. Ez világosan kiderül a számokból.

1996-97-ben, mintegy százezer tanuló tanult valamilyen regionális nyelven az általános és középiskolákban. Ezenkívül 80 000 tanuló tanult németül (!), mint regionális nyelven Elzász-Lotharingia megyéiben. Az összes tanuló 5,3%-a tanulta a nyelvet kétnyelvű osztályban.

Az összes oktatási szintet figyelembe véve mintegy 335 ezren tanultak ezeken a nyelveken, és ha azt is figyelembe vesszük, hogy a tanulók száma ebben az évben 12 millió volt, ez a szám nagyon alacsonynak tűnik. A legtöbben egyébként Elzászban tanulnak, de – amint láttuk – németül, ami nem a régió nyelve, hiszen az az elzászi lenne.

Ami a felsőoktatást illeti, 1995-ben, az összes francia egyetemet figyelembe véve, 78 *DEUC* (első két év után kapott diploma), 78 *licence* (a harmadik év után szerzett diploma) és 17 *maîtrise* (öt év után szerzett diploma, a magyar rendszernek megfelelő egyetemi diploma) típusú oklevelet adtak ki, amelyekben a regionális nyelv szakként szerepelt.

A Tanárképző Intézetek (*IUFM*) lehetőséget nyújtanak a regionális nyelven történő képzésre, Rennes-ben a breton nyelv, Corte-ban a korzikai, Montpellier-ben és Toulouse-ban az okszitán, Bordeaux-ban a baszk nyelv tanulására van lehetőség, azaz tulajdonképpen itt képzik a leendő regionális nyelvet/ nyelven tanító tanárokat.¹³

Külön meg kell említeni a rendkívül fontos szerepet játszó egyesületi iskolákat, amelyek minden régióban megtalálhatók. A legjelentősebbek: a *DIWAN* a breton nyelv, a *CALANDRETA* az okszitán nyelv, az *ISKATOLA* a baszk nyelv, a *BRESSOLA* a katalán, az *ABCM* *Zweisprachigkeit* az elzászi nyelv oktatására.

Ezek az iskolák, az 1983-ban a Közoktatási Minisztériummal kötött megállapodás értelmében ingyenesek, világiak és mindenki számára nyitottak. A totális bemenítés módszerét alkalmazzák, az óvodában csakis regionális nyelven beszélnek, a francia csak az első iskolaév végén lép be, és emellett magas óraszámban tanulják az angolt is, ezt természetesen csak később. Az itt tanító tanárokat egy központi intézmény képzik, a Montpellier-ben található a Köztársaság Nyelveinek Legfelsőbb Intézete (*Institut Supérieur des Langues de la République Française*), amely magánintézmény ugyan, de jelentős állami támogatást is kap.

---

¹³ <http://www.chez.com/buan1/poignant.htm>, p.9-10.

Ezek az egyesületi iskolák közös alapokon működnek: azonos a státuszuk, a bemelegítő pedagógiai módszerük, az államhoz fűződő viszonyuk és tanárképzésük. Ma ötezer tanulójuk van, és intézményeik száma folyamatosan nő. A DIWAN hálózat esetében rendelkezésemre állnak pontos adatok is: 1997-ben összesen 1753 iskolájuk volt, ebből 752 óvoda, 674 általános iskola (alsó tagozat), 268 felső tagozat és 59 gimnázium. Különösen a felső tagozatok és gimnáziumok esetében nagy a növekedés az előző évhez képest, 34, illetve 59 %.¹⁴

Az oktatási intézmények mellett jelentős kulturális szervezetek is tevékenykednek a különböző régiókban. Ezek közül csak néhányat említek meg: Baszk Kulturális Intézet és Akadémia, Okszitán Tanulmányok Intézete (IEO), Bretagne Kulturális Intézet, Elzászi Kulturális Szervezet, vagy szintén Elzászban a Kétnyelvűség Regionális Hivatala (ORB).

A rádió- és televízióadások rendszeresen sugároznak regionális nyelvű műsorokat, kétnyelvű újságok jelennek meg, és a mai számítógépes világban természetesen az Internet sem maradhat ki ebből a felsorolásból, hiszen a regionális nyelvek ott vannak a világhálón is.

A Poignant-jelentés részletesen elemzi a Karta elveit és célkitűzéseit is, és végül levonja azt a következtetést, hogy Franciaországnak mindenképpen alá kellene írnia, majd ratifikálnia a Kartát. Ezt a véleményét Poignant igen hatásos érvekkel támasztja alá:

„Egy regionális nyelv támogatása nem jelentheti a mindnyájunk által beszélt nyelv visszafejlődését. A francia teljes mértékben gyökeret vert, és szilárd a Köztársaság területén. Nem fenyegeti veszély...”

A francia nyelv és a regionális nyelvek baráti nyelvek az országon belül, és Franciaország külvilág felé történő kisugárzása szempontjából szövetségesek... A francia kultúra nemcsak a francia nyelv kultúrája...

Egy regionális nyelv jelenlétét ne a hatalom elleni támadásként éljük meg: ha Franciaország beleegyezett abba, hogy lemondjon saját pénzéről, elfogadhatja a bretont vagy a katalánt is... anélkül, hogy nyelvi egységét elveszítené.”¹⁵

A Poignant-jelentés nagyon nagy jelentőségű a francia nyelvpolitika szempontjából, különösen, ha párhuzamba állítjuk Grégoire abbé jelentésével. Míg ez utóbbi a regionális nyelvek teljes megsemmisítését irányozta elő, Poignant e nyelvek és kultúrák maximális támogatását tartja a nyelvpolitika fő célkitűzésének.

---

¹⁴ <http://www.chez.com/buan1/buandiwan.htm>, p.2.

¹⁵ <http://www.chez.com/buan1/poignant.htm>, p. 5-6.

Talán éppen a Poignant-jelentés hatására, Franciaország 1999. május 7-én, Budapesten aláírta a Kartát. Aláírója egyébként a francia kormány nevében *Catherine Trautmann*, az elzászi képviselőből lett kulturális miniszter volt. De a Kartát nem elég aláírni, ahhoz, hogy ezek a célkitűzések törvényerőre emelkedjenek, a francia parlamentnek ratifikálnia kell az okmányt. És itt van egy kis bökkenő. A már fentebb említett francia alkotmány 2. cikke ugyanis „egy és oszthatatlan” Köztársaságról beszél, amelynek egyetlen hivatalos nyelve a francia. Alkotmányjogászok, politikusok és írók azóta vitatkoznak a sajtóban, rádióban és televízióban azon, hogy a Karta elfogadása összeegyeztethető-e a francia alkotmánnyal.

A vita azonban nemcsak az értelmiségek között folyik a nyilvánosság előtt, hanem a kormányfő, *Lionel Jospin* és a köztársasági elnök, *Jacques Chirac* között is. Chirac elnök ugyanis nem járul hozzá az alkotmánymódosításhoz, amely lehetővé tenné a Karta ratifikálását. A baloldali kormány és a jobboldali köztársasági elnök közötti politikai ellentét a Karta kapcsán, úgy tűnik, egyre élesebbé válik. Az alkotmány módosításával kapcsolatos huzavona mindenképpen késlelteti annak a reális esélyét, hogy a francia nyelvpolitika az eddigieknél sokkal toleránsabban viszonyuljon a regionális nyelvekhez és kultúrákhoz, és a területén élő kisebbségi nyelvet beszélő közösségek, annyi viszontagságos év után, végre fellélegezhessenek.

E rövid nyelvpolitikai áttekintés után, azt hiszem, teljesen nyilvánvaló, hogy még az egynyelvű nemzetállamnak kikiáltott Franciaország sem mentesülhet a kisebbségekkel kapcsolatos problémák megoldása alól, és az Európai Unió egyik megálmódójaként, csak remélhetjük, hogy az európai szellemiségnek megfelelő döntést fog hozni ebben a jelentős kérdésben.

Irodalom

- BÁRDOSI VILMOS-KARAKAI IMRE: 1996. *A francia nyelv lexikona*. Budapest: Corvina
- BOCHMANN, KLAUS: 1993. *Sprachpolitik in der Romania*. Berlin, New York: de Gruyter
- *Communiquées de presse du Premier Ministre*: 1998.
<http://194.2.1.108/PM/071098.htm>
- HAGÈGE, CLAUDE: 1996. *Le français, histoire d'un combat*. Paris: Éditions Michel Hagège.
- JOÓ RUDOLF: 1977. *Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés Nyugat-Európában*. Budapest: Kossuth.
- JOÓ RUDOLF: 1988. *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Budapest: Gondolat
- KARSAI LÁSZLÓ: 1983. *A nemzetiségi kérdés Franciaországban*. Budapest: Kossuth.
- *LA LOI DEIXONNE*: 1951. <http://www.culture.gouv.../lang-reg/lang-reg4.htm>
- *LA LOI SAVARY*: 1984. <http://www.culture.gouv.../lang-reg/lang-reg6.htm>
- *RAPPORT DE CARCASSONNE*: 1998.
<http://www.bzh.com/bzh/carcassonne.html>
- *RAPPORT DE GRÉGOIRE*: 1997. <http://www.bzh.com/grégoire.html>
- *RAPPORT DE BERNARD POIGNANT*: 1998. <http://www.chez.com/buan1/poignant.html>
- VADÁSZ SÁNDOR: 1989. *Emberek és eszmék a francia forradalomban 1789-1799*. Budapest: Gondolat